

М.Ф. Плотнікова, канд. т-екон. наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет

**МОДЕЛЮВАННЯ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ**

Запропоновано механізм стабілізації, інноваційного розвитку сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень та формування об'єднаних територіальних громад. Визначено перспективні напрями формування інтегрованих соціально-екологічних систем на засадах державно-приватного партнерства з метою кращого задоволення інтересів населення та держави. Окреслено складові моделі суспільно-економічної інтеграції в природне середовище, що забезпечує нарощування потенціалу території.

Ключові слова: багатofункціональний інноваційний розвиток, сільські території, родові поселення, продовольча безпека, економічна стійкість.

Постановка проблеми. Наявність значного-природно-ресурсного, людського, інформаційного, інноваційно-інвестиційного потенціалу України поєднується з практикою низької його реалізації, відсутністю системного підходу в управлінні та, як наслідок, диспропорціями та асиметріями її розвитку. Якісно новий підхід у відродженні територій лежить в площині формування свідомого відповідального громадянина, здатного як на визначення та комплексне впровадження стратегічних підходів щодо власного життя, так і до території свого проживання. Концептуальну основу такого підходу становить базування на інноваційності, еволюційному характері змін та поширенні природодоцільних технологій в життєдіяльності та господарюванні. Ноосферні підходи в управлінні розвитком є системою мотиваційно-інтелектуального регулювання якісними змінами на основі інтегрального виявлення цілей та завдань, а також подальшого формування механізму самозабезпечення та багатовекторного спрямування, що дозволяє отримати синергію від взаємодії й взаємодоповнення всіх чинників, що як входять до складу системи, так і оточують її, таким чином отримуючи ефект, який неможливо було отримати інакше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відродження сільських територій та територіальних громад України є пріоритетним вектором державного розвитку, об'єктом вивчення та дискусій в колі науковців та практиків публічного управління та адміністрування. Поглиблення соціально-економічної кризи, депопуляція, зниження рівня зайнятості стали причиною пошуку альтернатив, зокрема у напрямі активізації ролі громад, що відмічається вітчизняними науковцями О.М. Бородіною, І.В. Прокопою, В.В. Юрчишиним, Н.М. Куцмус та ін. [1–3], ролі мотивації до праці у становленні та розвитку сільських територій присвячені праці О.А. Бугуцького, В.В. Вітвіцького, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової [4–7] та ін. Вагоме місце в дослідженнях зарубіжних авторів займають інтелектуальні та соціальні інновації, а також інклюзивні підходи у сільському розвитку [8–11].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення наявного досвіду та формулювання моделі управління розвитком соціально-еколого-економічними процесами на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу досліджень. Враховуючи, що матерія – це енергія, а розвиток – накопичення системою енергій, її енергетичне зростання за одночасного зростання потенціалу, потужності, кількості та якості виконуваних системою функцій [14], то метою діяльності людини на території є формування гармонійного та злагодженого процесу енергетичних перетворень в системі еволюції. Останнє визначає, що порушення циклу кругообігу (гармонійних відносин Людини та Природи), як мало місце в технократичному суспільстві, призводить до глобальних негативних наслідків і результаті цього процесу. Дослідження С'юзан Холмберг з Інституту Рувельта (Susan R. Holmberg), Джеймса Бойса з Університету Масачусетса (James Boyce), Грегорі Міккелсона з Університету Макгілла (Gregory Mikkelson) засвідчили посилення негативного впливу на навколишнє середовище внаслідок розшарування суспільства, однобічного розподілу доходів (багаті мають право забруднювати навколишнє середовище більшою мірою, ніж бідні), наявності соціальної та економічної нерівності як в межах окремих держав, так в планетарних масштабах. Підвищення розриву між багатими та бідними, наявності асиметрії і диспропорції розвитку країн, а також окремих регіонів є причиною зміни клімату, формують нестійку економічну систему та посилюють владу глобальної економічної еліти. Рішенням в цій ситуації автор бачить в створенні робочих місць, посиленні правопорядку та підвищення якості системи охорони здоров'я [15–17]. Іншими ознаками невідповідності вибору методів господарювання та життєдіяльності є постійне зниження родючості ґрунтів, погіршення якості води та повітря,

зниження рівня здоров'я населення, а також зниження популяції бджіл. Ейнштейн казав, що зникнення бджіл на чотири роки передуватиме зникненню людства [18]. Причинами вказаних явищ є монокультура, поширення генетично модифікованих організмів, хімічних елементів, зокрема пестицидів, високотехнологічних пристроїв, кліматичні зміни та забруднення природного середовища. Тому економічні реформи повинні базуватися на соціально-екологічних пріоритетах, що є запорукою стабілізації та виходу з кризи у світі. Відсутність у інвестора мотивації до соціально-екологічних перетворень і орієнтація великих компаній на отримання короткострокового прибутку є згубною для навколишнього середовища.

Цільова спрямованість вітчизняного суспільного сектору на нарощування обсягів виробництва є однією з причин погіршення соціально-екологічного становища в країні внаслідок виснаження природно-ресурсного потенціалу територій, високого рівня валових та трансакційних витрат внаслідок значного рівня переміщення ресурсів та відсутності системного підходу в управлінні територіальним розвитком. Тому фінансове регулювання, податкова політика та інші засоби державного та наднаціонального регулювання мають стати частиною екологічної політики світу на основі формування свідомого відповідального світогляду та духовного зростання населення.

Пошук виходу з наявної ситуації сформував уявлення про альтернативні підходи в господарюванні та життєдіяльності, що базуються на природодоцільних механізмах реалізації суспільно-економічних цілей та задач. Індикаторами ефективності такої діяльності є доступність в довгостроковій перспективі чистої води і повітря, підвищення родючості ґрунтів та рівня здоров'я нації внаслідок гармонізації відносин людини та Природи й досягнення таких економічних результатів як підвищення рівня зайнятості та добробуту населення (головним чином за рахунок самозайнятості), а також зростання рівнів продовольчої та економічної безпеки родин. Сучасний стан розвитку сільських територій України говорить про те, що переважають традиційні інтенсивні форми господарювання у великотоварних господарських утвореннях, екстенсивні – в особистих селянських господарствах та природні – у родових поселеннях і родових садибах (табл.).

Монокультури та надмірне антропогенне навантаження сприяли зниженню природної родючості ґрунтів, трансформації їх рельєфу, зменшенню кількості зелених багаторічних культур, тоді як вміння взаємодії з Природою є покладеним в розумінні того чим є Всесвіт, вічний та нескінчений. З Природою вигідніше співпрацювати, ніж боротися, як це

часто-густо має місце. На відміну від інтенсивних підходів в управлінні аграрним сектором, де переважають монокультури, витратний підхід (великомасштабне масове виробництво за допомогою машин, нафтохімічній промисловості, коли пріоритетною цільовою функцією є отримання прибутку), екологічне землеробство є способом пізнання основ буття. Так, австрійський аграрій-революціонер Зепп Хольцер не оре, не удобрює й не бореться з хворобами рослин, територія площею 50 га обробляється силами однієї родини. Зниження витрат на передпосівний обробіток, догляд за посівами дозволяє отримувати 300–400 тис. євро щорічно [12–13].

Характеристика різних форм господарювання на сільських територіях

Ознака	Великотоварні форми бізнесу	Середні та малі форми бізнесу	Особисті селянські господарства	Родові поселення
Цільова функція	Отримання прибутку	Отримання прибутку	Переважає само-забезпечення	Гармонійний розвиток
Керуюча система	Власники	Власники	Учасники за домовленістю	Вічове право
Технології	Переважно інтенсивні	Переважно екстенсивні	Переважно екстенсивні	Природо-доцільні
Вплив на територію	Виснаження природно-ресурсного потенціалу	Виснаження природно-ресурсного потенціалу з виявленням ознак соціальної відповідальності	Виснаження природно-ресурсного потенціалу з виявленням ознак соціальної відповідальності та кооперації	Відновлення природно-ресурсного потенціалу, відповідальність за своє життя та
Розвиток зайнятості	Механізація та автоматизація виробничих процесів, зниження рівня зайнятості населення	Часткова механізація та автоматизація виробничих процесів, сприяння зайнятості населення	Низький рівень механізації та автоматизації виробничих процесів, сприяння зайнятості населення	Самозайнятість та розвиток малих та середніх форм господарювання, в т. ч. на засадах кооперації

Джерело: власні дослідження.

В умовах децентралізації владних повноважень ще більш гостро постає питання реалізації завдань сталого розвитку територій та інклюзивного характеру змін в країні. Потреба гармонізації відносин між

учасниками суспільних процесів національної еколого-економічної системи як стратегічний визначила багатofункціональний підхід в управлінні, що дозволяє оптимізувати енергетичні потоки між економічною, екологічною, культурною, соціальною, адміністративно-правовою, техніко-виробничою та іншими сферами життя населення, що крізь призму «природо- та людиноцентризму» формує систему інтересів розвитку, де головними є цілісність особистості та її духовне та культурне зростання, що дозволяє отримати позитивний синергетичний ефект на національному рівні.

Відповідно до законів Всесвіту, гармонізація відносин людини та природи призводить до виникнення додаткового синергетичного ефекту примноження енергетичного потенціалу території [13]. Прикладом реалізації масштабного підходу до відновлення природно-ресурсного потенціалу є досвід Китаю у відновленні лесових плато. Вартість відновлення (заліснення територій) склала 100 доларів США в розрахунку на кожного з 2,5 млн мешканців територій. Бідні селяни були залучені на висадку лісів в ерозійно небезпечній зоні дегенерованих екосистем у верхній та середній течії Хуанхе (деградація відбулась внаслідок розвитку інтенсивного сільського господарства і вирубки лісів). В результаті знизився ризик повіні, відновлено водно-повітряний баланс ґрунту, підвищено його родючість і, як наслідок, рівень зайнятості в регіоні зріс на 87 %, підвищено продуктивність господарств, диверсифіковано їх діяльність (організація терас дозволила знизити трудоємкість робіт та сприяти стійкому розвитку регіону), збільшено виробництва зерна з 365 кг до 591 кг на душу населення та на 200 доларів США щорічно в розрахунку на кожного мешканця [12].

Гармонізація відносин в системі «Людина–Природа» забезпечує приріст внутрішнього потенціалу середовища та примноження рівня його ефективності функціонування. Імплементация системно-синергетичних підходів в управлінні сільським розвитком передбачає визначення стратегічних складових його формування та впровадження їх в практику публічного управління через механізми державно-приватного партнерства. Розвиток локальних економік сприяє реалізації задач безпечного екологічно відповідального ставлення до навколишнього середовища завдяки 1) зниженню транспортних і, як наслідок, кількості викидів в атмосферу, та інших витрат на виробництво та реалізацію продукції; 2) стимулюванню місцевих видів діяльності, що знижує навантаження на ґрунт та стимулює відмову від монокультури; 3) вищому рівню свіжості та,

як наслідок поживності, місцевих товарів, на протипагу великомасштабному виробництву, результати якої далеко транспортуються та довго зберігаються, що несе загрозу здоров'ю внаслідок практичної відсутності обробки спеціальними хімічними сполуками, що дозволяють зберегти свіжість; 4) утворенню меншої кількості відходів внаслідок виробництва, транспортування фасування зберігання та складування; 5) стимулюванню створення нових робочих місць; 6) сприяння розвитку економіки регіону внаслідок подвоєння доходів місцевої економіки; 7) розвитку комунікації (утворення товариств, громад та інших форм сприяння взаємодії споживачів та виробників); 8) сприянню виховання дітей, прищеплення любові до природи внаслідок вивчення процесів місцевого виробництва, пізнання звичаїв та традицій; 9) стимулюванню розвитку місцевих видів виробництв незалежно від сезону, прагнуть завойовувати інтереси споживачів; 10) сприяння розвитку місцевих ринків, що активізує процеси залучення туристів, знижує рівень промислового навантаження на території й зберігає землі живими.

Діяльність кожної системи є цілеспрямованою та інтегрованою в навколишній простір, тому невідповідність засобів, технологій чи механізмів досягнення цілей призводить до браку, а правильне вирішення – досягнення шуканого результату за одночасного зобов'язань перед Природою та Керуючою структурою. Динамічні зміни суспільного середовища визначає напрями пріоритетних векторів розвитку через запровадження природонаслідуючих (біомімікрія) технологій у життєдіяльності та господарюванні населення та соціальних інституцій. Забезпечення процесу безперервного удосконалення та підвищення ефективності їх діяльності в довгостроковій перспективі є стратегічним завданням системного підходу управління ними. Постійний моніторинг усіх сфер життєдіяльності населення з метою своєчасного виявлення та встановлення характеру змін, та формулювання своєчасних пропозицій щодо покращення соціально-екологічної та економічної ситуації для населення, визначення ступеня взаємозв'язку та взаємозалежності окремих секторів один від одного чинників зовнішнього середовища та джерел їх виникнення, стимулювання позитивних змін через механізми підготовки відповідних програм розвитку, створення мережі партнерських організацій як в Україні, так і за її межами шляхом підписання відповідних документів про співпрацю та партнерство, сприяння інноваційно-інвестиційній активності територіальних громад є напрямими забезпечення стійкого відродження територій та подолання наявних асиметрій та диспропорцій їх

розвитку. Полівекторний характер проблем їх становлення визначає потребу формування багатофункціонального підходу до їх вирішення та гармонізації. Наявні системно-синергетичні зв'язки, виявлені в структурі та характері взаємодій між матеріальними і духовними цінностями громад ілюструють інфординамічну модель їх розвитку в умовах глобалізації та децентралізації державного управління як в Україні, так і світі. Тому визначення величини синергетичного ефекту від реалізації багатофункціонального підходу пропонуємо оцінювати залежно від швидкості змін та наслідків (1):

$$\frac{\partial K(t)}{\partial t} = [K_{\max} \mp K(t)][s_i(t) + b_i(t) + p_i(t)] \quad (1)$$

$s_i(t)$ – величина соціального ефекту (рівня зайнятості та соціальної захищеності) в момент часу t ;

$b_i(t)$ – величина екологічного ефекту (рівня безпеки середовища) в момент часу t ;

$p_i(t)$ – величина економічного ефекту (рівня прибутковості) в момент часу t ;

K_{\max} – максимальний розмір потенціалу середовища;

$K(t)$ – ступінь впливу на величину потенціалу середовища (має від'ємне значення в разі його зниження, позитивне – в разі підвищення).

Прикладом позитивного синергетичного ефекту в умовах України є реалізація ідеї «Родова садиба». Моделювання процесів, що протікають в родових садибах та родових поселеннях (наразі їх налічується близько ста, середній вік мешканців – 35 років) дозволяє стверджувати про цільову спрямованість на сталий розвиток, в тому числі за рахунок формування засад ноосферної освіти та виховання, безвідходної життєдіяльності, використання джерел відновлюваної енергії, становлення пермакультурної системи й органічного виробництва. До інноваційних механізмів стабілізації розвитку сільських територій відносимо механізм публічного управління та адміністрування через формування комплексних довгострокових програм для територіальних громад і посилення їх соціально-екологічної цілеспрямованості на принципах державно-приватного партнерства, що, по суті, є моделлю інтеграції людини в природу, завдяки чому досягається зростання енерго-інформаційного й природного-ресурсного потенціалу території.

Висновки. Родова садиба – це територія розміром 1 га, де формуються процеси життєдіяльності та господарювання родини. Вона

місить будинок, садить сад, город, ставок, живу огорожу по периметру ділянки та інші необхідні об'єкти, що формується на принципах органічного виробництва, безвідходної життєдіяльності та ноосферної освіти.

Організація суспільства за принципами «Родова садиба» сприятиме відновленню родючості ґрунтів, підвищенню рівня здоров'я нації, зниженню навантаження на інфраструктуру міст, вирішенню демографічної, житлової й екологічної проблем, відродженню сільських територій, підвищенню рівня продовольчої та соціально-економічної безпеки населення.

Бібліографічний список: 1. Бородіна О.М. Сільська громада та соціоекономічний розвиток села // Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / [О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., – К., 2012. – С. 178–213. 2. Прокопа І.В. Зміни у підходах до життєзабезпечення на селі: від патерналізму до партнерства з участю громад / Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бороної, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув НАН України». – К.; 2015. – С. 32–37. 3. Куцмус Н.М. Інституційні засади формування європейської мережі сільського розвитку в контексті євроінтеграційного вибору України / Н.М. Куцмус // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент», випуск 6/2 (42). – 2010. – С. 62–68. 4. Бугуцький О.А. Аграрна праця та соціальний розвиток села / О.А. Бугуцький. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2006. – 303 с. 5. Вітвіцький В.В. Інформаційна система управління продуктивністю АПК України / В.В. Вітвіцький // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9. – С. 32–43. 6. Купалова Г.І. Соціально-економічна сутність, форми та функції ринку робочої сили. // Зайнятість та ринок праці. – Вип. 2. – К., 2009. – С. 14. 7. Лібанова Е.М. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства / Е.М. Лібанова // Економіка України. – 2008. – № 10 (563). – С. 120–137. 8. Huysman M. // Knowledge Sharing, Communities, and Social Capital. / M. Huysman // Communities of Practice: A Special Issue of Trends in Communication. – 2014. – P. 77–100. 9. Dax Th. The Leader programme 2007–2013: Enabling or disabling social innovation and neo-endogenous development? Insights from

Austria and Ireland / Th. Dax, et al. // European Urban and Regional Studies. – 2016. – Vol 23.1. – P. 56–68. 10. Neumeier, S. Social innovation in rural development: identifying the key factors of success / S. Neumeier // The geographical journal. – 2017. – Vol. 183.1. – P. 34–46. 11. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – №36. – №4. – P. 956–958. 12. Restoring China's Loess Plateau. The World Bank [Офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2007/03/15/restoring-chinas-loess-plateau> 13. Секлітова Л.А. Законы Мироздания или основы существования Божественной Иерархии. Т. 1 / Л.А. Секлітова, Л.Л. Стрельникова. – М.: Амрита, 2012. – 384 с. 14. Секлітова Л.А. Феномен души, или Как достичь совершенства / Л.А. Секлітова, Л.Л. Стрельникова. – 4-е. – М.: Амрита, 2012. – 240 с. 15. Holmberg S. Boiling Points: The Inextricable Links Between Inequality and Climate Change [Електронний ресурс] / Holmberg S. – Режим доступу: <http://rooseveltinstitute.org/boiling-points/> [05.08.17] 16. Boyce, James K. Limits to Growth – Of What? Triple Crisis: Global Perspectives on Finance, Development, and Environment [Електронний ресурс] / J. K. Boyce, 2013. – Режим доступу: <http://triplecrisis.com/limits-to-growth-of-what/>. 17. Mikkelsen G. Economic Inequality Predicts Biodiversity Loss [Електронний ресурс] / G. Mikkelsen, A. Gonzalez, G. Peterson. – PLoS ONE. – 2007. – №2(5). – p. 444. – Режим доступу: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0000444>. 18. Писарева А. Не станет пчел – через 4 года исчезнут люди. [Електронний ресурс] / А. Писарева. – Режим доступу: http://www.neveroyatno.info/news/ne_stanet_pchel_cherez_4_goda_ischeznut_ljudi/2012-05-17-957.

М.Ф. Плотникова. Моделирование развития эколого-социальных систем в условиях глобализации. Предложен механизм стабилизации, инновационного развития сельских территорий в условиях децентрализации властных полномочий и формирования объединенных территориальных общин. Определены перспективные направления формирования интегрированных социально-экологических систем на принципах государственно-частного партнерства с целью лучшего удовлетворения интересов населения и государства. Определены составляющие модели общественно-экономической интеграции в среду, что обеспечивает наращивание природного потенциала территории.

Ключевые слова: многофункциональное инновационное развитие, сельские территории, родовые поселения, продовольственная безопасность, экономическая устойчивость.

M.F. Plotnikova. Ecological and social systems development modeling in the context of globalization. Globalization of world social-economic system sets demands of completely new ways of development of territorial unities. There is a systemic need for invention of structural mechanisms to improve the process of public-private partnership at all levels both in sectoral and territorial approach and with a view to social and environmental transformation of the national and world economy, the economic mechanism of agro-industrial sectors and territories with the rural way of life in the context of the system of socio-economic development, as well as the support of the driving forces of such systems. The article describes the mechanism of stabilization and innovative rural development in the conditions of powers and formation decentralization of united territorial communities. It also represents promising directions for the integrated socio-ecological systems formation on the principles of public-private partnership in order to better meet the interests of the population and the state. The paper includes information on the components of the socio-economic integration model on nature, which provides an increase in the natural potential of the territory. It also reveals the essence of the principles of rural development from the perspective of sustainability and self-reliance activities in the territories. The author outlined the problems and priorities of socio-economic growth through the mechanism of innovation. The article discussed the practice and prospects of introducing the idea of "Family homestead". It evaluates the consequences of implementing the idea of "Family homestead" in rural areas from the position of system-synergetic approach in management.

Family homestead movement is developing in Ukrainian for more than 15 years. Family homestead – is perfection of the dwelling land in its broadest sense. It is a philosophy of life, aimed at fostering a strong family as a basis for a prosperous state on 1 hectare of land. Family plans and implements their own space for life and love on a plot of land for family homestead. A family builds a house, plants a garden, vegetable garden, pond, live fence around the perimeter of the site. People without state support buy abandoned, vacant plots on one hectare of land, organize the settlement, in which carry power lines, building roads at their own expense. Children are born, improving the nation's gene pool, solved many social problems. In a joint action together with the government could be millions of family homesteads. And this is the solution of the food problem, demographic explosion, social calmness and significant scientific

progress. On a national scale, according to many scientists, familiar with the idea firsthand, the creation of family homesteads will lead to following favorable changes: 1) Fast recovery of soil fertility will happen in the family homesteads and settlements. There will be a safe environment for human habitation. Healthy, organic food will be available in the near future; 2) The nation's health will start to improve. Thanks to self-confidence will increase the birth rate in the future; 3) The problem of housing in the cities will be weakened. The decrease in the concentration of people in cities will solve the problem of overpopulation of large cities; 4) Will start the revival of the village. Economic boom will take place, especially in building industry; 5) The self-sufficiency of the family with the food will reduce the problems of social security: pensions, unemployment and child benefits and so on; 6) The problem of ecology will be solved. The solution of environmental problems will contribute to the development of tourism at the state level, especially the development of ecotourism. Interest will increase to unprecedented scale, because a new way of life will attract a lot of tourists. Income-generating hotels, recreation centers, sanatoria can be built near the settlements.

Activities of ancestral settlements, as like-minded groups which provide the existence and development of the surrounding area, locally solve the global problems of mankind. This experience allows forming terms of food and economic security, in particular providing people with quality, ecologically safe food, including for the purpose of sale. Territorial communities are their mechanisms, and main producers and service providers - service cooperatives, meeting the needs of the residents is carried out on the basis of consumer unions. At the same time, the impossibility of organizing a closed ecosystem at the site of at least 1 ha determine the need to increase the area, for example backyard or residential area to the appropriate area, which is envisaged in the draft Law of Ukraine ‘On Ancestral Estates and Ancestral Settlements’, designed by the Institute of Agrarian Economy UAAS, together with the NGO ‘People's Movement of the Earth's protection’.

Key words: multifunctional innovation development, rural territories, clan settlements, food security, economic stability.

Стаття надійшла до редакції: 28.09.2017 р